

XUNLAR IMPERIYASI

To 'xtavaliyeva Gulobar

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharq sivilizatsiyasi va tarixi fakulteti 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Alimova Rahima

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada, Hasan Ato Abushiyning (XIX-XX asr boshi) ma'lumotlariga ko'ra, "Xunlar miloddan avvalgi davrlarda Oltoy tog'laridan boshlab Tibet, Chin xududlarining shimoliy g'arb sahrolarigacha hamda Torim nahri va Lubnur(Lubnor) ko'llarigacha, hozirgi Mo'g'uliston sahrolaridan Turkistonu, Qirg'iziston sahrolariyu, O'rol tog'lariga qadar keng yaylovlarga tarqalishgan. Xunlar haqida Xitoy manbalarida qarib 3 ming yil avvalgi davrlardan ma'lumotlar uchraydi. Xitoyliklar ularni "Xyun-yu, Xyun-nu" keyinchalik "Xun" ba'zan "Xen"deb ataganlar. Xunlar Buxoro va Qirg'iz sahrolarini birga qo'shib, avval bir yirik va quvvatli hukmronlik tashkil etganlar. Lekin zamonlar o'tishi bilan ular 3 toifaga bo'linib, "janub xunlari yoki oq xunlar", "g'arb xunlar", "shimol xunlar"deb yuritildilar va ular tub joy qabilalar bilan aralashib boshqa nomlar bilan ham atalganlar."

Kalit so'zlar: Xunn, xionnu, Mo'g'uliston, imperiya, ittifoq, bosqin, qabila.

KIRISH: Miloddan avvalgi birinchi ming yillikda. Mo'g'uliston janubidan Kaspiygacha Markaziy Osiyoning keng hududlarida ko'plab qabilalar yashagan. Ulardan biri xunnlardir. Xitoy manbalariga ko'ra, "xionnu", "xunn" so'zi zamonaviy Mo'g'ulistonda joylashgan Orxon daryosi nomidan kelib chiqqan. Miloddan avvalgi III asrda. bu erda yashovchi ko'chmanchi qabilalarni Mod birlashtirgan. Xitoyliklar Xunlar hukmdori - Shanyu deb atashgan. Xunlar Yenisey bo'yida va Oltoy tog'larida yashagan qo'shni qabilalarni bo'ysundirdilar. Ular Xitoyni har yili ipak matolari, paxta, guruch va bezaklarni jo'natish shaklida o'lpon to'lashga majbur qilishdi. Xunniklar ittifoqiga turli qabilalar kirgan. Davlat harbiy printsip asosida qurilgan: u chap, markaziy va o'ng qanotlarga bo'lingan. Shtatdagi ikkinchi shaxslar "tumenbasi" - temniklar edi. Ular odatda hukmdorning o'g'llari yoki uning yaqin qarindoshlari edilar. Ular 24 klanni boshqargan va barcha 24 temnik Shanyuga shaxsan bo'ysungan. Har bir temnikda 10000 qurollangan otliq bor edi. Imperiyaning hukmron qatlami qabila zodagonlaridan iborat edi. Yiliga uch marta barcha rahbarlar, harbiy rahbarlar Chanyuga yig'ilib, davlat ishlarini muhokama qilardilar.

Xunnlarning G'arbga harakati boshqa barcha qabilalar va xalqlarni harakatga keltirdi. Tarixda misli ko'rilmagan bu ko'p tilli qabilalar va xalqlarning harakati "Xalqlarning buyuk ko'chishi" deb nomlandi. Sekin-asta, ammo ishonch bilan xalqlar Sharqdan G'arbga qarab, yangi yerlarni o'zlashtirdilar. 375-yilda Balamber boshchiligidagi xunlar Volgadan o'tib ketishdi. Bir necha yil davomida Qora dengiz mintaqasining butun hududi xunlar tomonidan bosib olingan. Mahalliy aholining bir qismi - gotika qabilalari - xunnlarning tarkibiga kirdilar. 395-yilda xunlar Sharqiy Rim imperiyasining poytaxti Konstantinopolga yaqinlashib, Kavkaz va Mesopotamiyada yurishlar qildilar. Sharqiy Rim imperatori xunlarga oltindan o'lpon to'lashni va'da qildi. 437-yilda xunlar Yevropaga chuqur sayohat qildilar. Zamonaviy Fransiya hududida ular Burgundiya qirolligini mag'lub etdilar. 445-yilda Atilla hokimiyat tepasiga keldi. Atilla - Xunnlarning 434-yildan 453-yilgacha bo'lgan rahbari, Rim imperiyasiga istilo qilgan barbar qabilalarining buyuk hukmdorlaridan biri. G'arbiy Yevropada ular uni "Xudoning balosi" dan boshqa narsa deb atashmagan. Atilla o'zining birinchi istilo kampaniyasini ukasi Bleda bilan birgalikda amalga oshirdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ko'pgina taniqli tarixchilarning fikriga ko'ra, amakilari Rugila vafotidan keyin aka-ukalarga meros bo'lib qolgan Xunnik imperiyasi, g'arbda Alp tog'lari va Boltiq dengizidan sharqda Kaspiy (Xunn) dengizigacha cho'zilgan. Margus (hozirgi Pozarevak) shahrida Sharqiy Rim imperiyasi hukmdori bilan tinchlik shartnomasi imzolanishi munosabati bilan ushbu hukmdorlar birinchi marta tarixiy yilnomalarda tilga olinadi. Ushbu kelishuvga binoan, rimliklar xunnlarga o'lpon to'lashni ikki baravar oshirishi kerak edi, uning miqdori bundan buyon yiliga yetti yuz funt sterlingga teng bo'lishi kerak edi. Xunnlarning tarixi to'satdan boshlandi va tugadi, qisqa vaqt ichida deyarli butun Yevropani zabt etgan butun bir imperiya shakllandi va xuddi shu qadar tez yo'q bo'lib ketdi. Biroq, bu kichik bo'shliq ham xunlar uchun o'z madaniyatini, dinini va turmush tarzini yaratishi uchun yetarli edi. Xunn qabilalari o'sha davr uchun murakkab ijtimoiy tashkilotga ega edilar. Mamlakatning boshlig'i cheksiz kuchga ega bo'lgan "osmon o'g'li" deb nomlangan Shany edi. Xunlar urug (urug) ga bo'linib, ularning soni 24 tani tashkil qilgan. Ularning har biriga "avlod hukmdorlari" rahbarlik qilgan. Fath urushlarining boshida yangi yerlarni o'zlari o'tasida bo'linadigan menejerlar edi, keyinchalik Shanya bu bilan shug'ullana boshladi va menejerlar har biri uchun 10 ming kishidan iborat otliqlar ustidan oddiy boshliqlarga aylanishdi.

Xun imperiyasi, o'zining diniy tizimi va madaniyatini hurmat qilgan har bir davlat kabi, o'z diniga ega bo'lgan. Ularning asosiy xudosi Tengri - Osmon xudosi edi, va ko'chmanchilar animistlar edi, Osmon ruhlarini va tabiat kuchlarini ardoqlashardi. Himoya tuynuklari oltin va kumushdan yasalgan edi; plastinkalarda hayvonlarning, asosan ajdarlarning tasvirlari o'yib yozilgan.

Xunlar odamlarga qurbonlik qilmagan, ammo kumushdan yasalgan butlari bo'lgan. Diniy e'tiqodlarga ruhoniylar, sehrarlar va tibbiyot xodimlari jalb qilingan. Xunnlarning hukmron elitasida ko'pincha shamanlar bilan uchrashish mumkin edi, ularning vazifasi yilning qulay oylarini aniqlash edi. Samoviy jismlar, elementlar va yo'llarni ilohiylashtirish ham ularning diniga xos bo'lgan. Otlar qon qurbonligi sifatida taqdim etilgan, barcha diniy marosimlar har qanday hodisaning majburiy atributi bo'lgan harbiy duellar bilan birga bo'lgan. Kimdir vafot etganida, xunlar qayg'u belgisi sifatida o'zlariga jarohat etkazishga majbur edilar.

Xunnlarning bosqini tarixiy voqealar rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. G'arbiy Yevropa qabilalariga kutilmagan bosqinlar ko'chmanchilar pozitsiyasida o'zgarishlarni keltirib chiqaradigan asosiy katalizator edi. Ostrogotlarning yo'q qilinishi Yevropa sklavenlarini nemislashtirish imkoniyatining oldini oldi. Alanlar g'arbga chekinishdi va Sharqiy Yevropaning Eron qabilalari zaiflashdi. Bularning barchasi faqat bitta narsani guvohlik beradi - faqat turklar va sklavenlar tarixiy voqealarning keyingi rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdilar. Hatto aytish mumkinki, Xunnlarning yetakchisi Yevropaga bostirib kirib, Sharqiy proto-slavyanlarni gotlar, eronliklar, alanlar va ularning madaniyat rivojiga ta'siridan ozod qildi. Sklaven qo'shinlari xunlar tomonidan harbiy yurishlarning yordamchi zaxirasi sifatida foydalanilgan.

XULOSA: Buyuk imperiya inqirozidan so'ng bu ittifoq tarkibidagi ba'zi qabilalar o'z nomlari bilan yangi siyosiy uyushmalar-hokimlik tipidagi davlatlarini tuzganlar. Oq Xun yoki Eftalitlar va Tavg'ach, Davan, Qang' (qang'ar) kabi davlatlar shular jumlasidandir. Bu davlatlarning nomlari asosan birlashmaga asos solgan qabilalar nomi bilan atalgan. Ular dastlab bir necha yirik urug'lar va kichik qabilalar birlashuvidan hokimlik ko'rinishidagi mustaqil siyosiy uyushmalar tarzida yuzaga kelib, keyinchalik davlat tipidagi yirik qabilalar birlashmalarga aylanganlar va ancha keng hududlarni o'z ta'sirlariga qaratganlar. Bu holat Xunlarning migrasiyasi tufayli ham ancha oldingi davrlardan boshlangan. Umuman, xunlar ilk turkiyzabon

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-MAY

ANDIJON, 2024

qabilalardan biri bo'lib, Markaziy Osiyo va boshqa mintaqalardagi ba'zi xalqlarining, jumladan, o'zbeklarning ham eng qadimgi ildizi-ajdodlari sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tarix fanlari doktori Kradin N. N. Hunnu imperiyasi: jamiyat va hokimiyat tuzilishi. VAK 07.00.03 kuni dissertatsiya mavzusi va mualliflik avtoreferati // Dissertatsiya va tezislarning ilmiy kutubxonasi
2. Gumilyov L. N. "Xionnu xalqi tarixi" - "Kitob sotuvchisi tokchasi" kutubxonasi. Moskva: Ilm va sarguzasht, 2000 yil - 150-eslatma
3. Gumilyov L.N. "Xionnu xalqi tarixi" - "Ikkinchi qo'l kitob sotuvchisi javoni" kutubxonasi. M.: Ilm va sarguzasht, 2000. - B.1-27.
4. Bichurin N. Ya. Xitoy imperiyasining statistik tavsifi (1827-1834). - Ed. 2-chi. - M.: Vostochny Dom, 2002. - S. 267.
5. Bichurin N. Ya. Ma'lumotlar to'plami. M.: Vostochnyy dom, 2002. - P. 172